

ÖZNE VE İKTİDAR

Subject And Power

Prof.Dr. Müslüm TURAN¹

Özet

Evrene ve insana ilişkin postmodernist duyarlılık biçimi, esas itibarıyla, iktidar ile siyaset arasında gerçekleşen ayrışmaya ve dolayısıyla da toplumsal dünyanın belirlenim ve denetim dışına çıkması olgusuna dayanır. İnsanlar özünde siyasi olmayan, yani kendi kamusal muhakemesinin konusu haline getiremediği güçlerin (özellikle de mali piyasalar ve meta piyasaları) etkisine daha fazla maruz kalmaktadırlar. Küreselleşen piyasanın yarattığı belirsizliğin insanlar tarafından içselleştirilmesinin sonucunda, en genel anlamıyla, zihinsel öz-disiplinin bütünselliği çözülme sürecine girecektir. Bu süreç içerisinde, insanın bir hiç olduğu bilincinin yaygınlaşması, günümüz düşüncesinin çok geniş bir kesiminin kriz, kopuş, süreksizlik ve güvensizlik gibi kategoriler tarafından dolaylanmasına yol açmıştır.

Anahtar Kelimeler: özne, iktidar, belirsizlik, hümanizm, kriz.

Abstract

Postmodernist form of sensibility to universe and human essentially stems from the rift between politics and power, and as a result this situation leads to social realm's falling out of the scope of determination and control. People are more and more subject to the effects of nonpolitical actors, which are among others, financial and Meta markets. People have to try to keep up pace with the changes which are caused by globalizing markets and this can be realized by mental self-discipline. During this process there will be a widespread idea that human beings are useless creatures and this idea is caused by categories such as crisis, dissolution, impermanence and distrust which is present in today's world.

Key Words: subject, power, ambiguity, humanism, crisis.

¹Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi Öğretim Üyesi

Giriş

Yapısalcı toplum kuramı, öznel değerlendirmelerden ve deneyimlerden arındırılmış, nesnellik, tutarlılık ve hakikati amaçlayan bilimsel bir toplum kuramı olma iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Yapısalcı çözümleme, toplum bilimlerini ağırlıklı olarak biçimlendiren hümanizmadan radikal bir kopuşla perdeyi aralar; toplumsal görüngüleri insani müdahalenin ötesinde yer alan *ortak* dilsel, toplumsal yapılar, kodlar ve dizgeler çerçevesinde betimler. Gerçekten de bu tasvirde, her şeyden önce, bireyi bir bütün olarak özekselleşmiş, kararlı ve tamamlanmış bir ego ya da özerk ve ussal bir benlik şeklinde tasarımıyan Aydınlanmacı insan kategorisi yadsınır. Bu kategori, yapısalcılara göre, özne ile nesne arasında ontolojik bir mesafe kuran yanılısamalı bir ikici mantıktan kaynaklanır ve geçmişin fosil bir kalıntısından başka bir şey değildir. Özne, anlam kurucu, bilgi ve kültürün nihai bir nedeni olmak bir yana, tam tersine, toplumsal, dilsel, kültürel ve ereksel adlandırmaların bir etkisine, simge tarafından üretilen bir gölge-gerçekliğe indirgenir. Kısaca, yapısalcı toplum kuramında, indirgenemez nitelikleri ve özgül ağırlığıyla mutlak bir değer olarak özneye yer bulmak olanaklı değildir. Özne, mutlak kodlar halinde ya da kodların geçici, yanıltıcı kurmaca ürünü olduğu için aslında yoktur; ölüdür; tek sözcükle bu gelenekte özne “*yitik kişi*”dir².

Descartes'ten Sartre'a uzanan felsefi gelenek üzerinde egemenlik kurmuş bulunan özne kategorisini ortadan kaldırarak, öznesiz bir postmodern toplum biliminin yolunu açan yapısalcılığın izinde yürüyen postyapısalcılık, yapısalcılıkla birlikte öznenin dışsal bir yapı tarafından oluşturulduğu, doğumundan bile önce her zaman/zaten yapıya tabi kılınmış olduğu temel düşüncesini paylaşır. Postyapısalcılığı postmodernistlikle birlikte yapısalcılıktan ayıran temel nokta şudur: Yapısalcılığın bilimsellik saplantısının yol açtığı evrenselci soyutlamaların içinde bütünlüğünü yitiren tarih, politika ve gündelik yaşam formlarına olan ilgisi ve bu formların nedensiz, ayrışmaya dayalı ve göndergesel olmayan niteliğini yapısalcılıktan çok daha radikal bir biçimde vurgulanmasıdır. Gerçekten de postyapısal eğilimler taşıyan pek çok yazar için ana ilgi konusunu, belli

²Bkz. Rosenau, s. 82-87.

tekil düşünce ve söylemler üzerinde çalışmaktan çok, bu düşünce ve söylemleri olanaklı kılan mekanizmalar oluşturur. Bunlar, düşünce ve söylemleri açıklayan ve onlara aşlamayan iç sınırlar çizen dil, anlam sistemleri ve özellikle de ideolojik adlandırmalardır. Bir başka deyişle, postyapısalcılar, esas itibarıyla bireylerin özneler olarak nasıl üretildiklerini, inşa edildiklerini ve birleşik kimliklere ya da özne konumlarına nasıl sahip kıldıklarını çözümlenmeye çalışırlar³.

Gerek postyapısalcılar ve gerekse postmodernistler için kurucu, anlamlandırıcı ya da adlandırıcı modern özne kategorisi, öznelerin söylemsel pratikler ve iktidar ilişkileri içinde üretildikleri gerçeğini örtmeyi amaçlayan hümanist bir gizemselleştirmeden daha fazlası değildir. Modern özne, çok da uzun olmayan bir geçmişe ait bir icattan başkaca bir şey değildir ve dolayısıyla kendiliğinden bir gerçekliğe sahip değildir. Özellikle postyapısalcılar için bu özne, ideolojik-pratiğin asli işleviyle örtüşen kurmaca bir yapılandırmadan, iktidara bağlı olarak var olan ikincil bir gerçeklikten başka bir şeyi deyimlemez. Bilindiği üzere, hem postyapısalcılar ve hem de postmodernistler ideoloji eleştirisinden kaçınmakla nitelenirler: Postyapısalcılar ideoloji eleştirisinin yerine, ideolojik olarak etkin öznelerin yaratıldığı söylem bütünleşmesini geçirirken, postmodernistler -çok daha radikal bir biçimde- ideolojiye son vererek ideoloji eleştirisinden vazgeçerler⁴. Bireylerin özneler olarak maddi pratikler içinde ve bu pratikler tarafından oluşturulduğu biçimindeki postyapısal tez, ideolojinin özerkliğini abartır ve kendi belirlenmişliğini gizler. Gerçekten de, örneğin Althusser bireylerin özneler olarak belli bir anlam-bağlamı içine yerleşmesini tümüyle ideolojiye bağlar ve bireylerin özneler olarak çağrılmaları ya da adlandırılmalarıyla ideolojinin bir ve aynı şey olduğunu iddia eder. Althusser'in ifadesiyle, "özne kategorisi her ideolojinin kurucu kategorisidir. Fakat aynı zamanda ve hemen ekliyoruz ki, özne kategorisi her ideolojinin kategorisiyse bu, her ideolojinin (her ideolojiyi tanımlayan) işlevinin somut özne haline getirmek olmasıdır"⁵.

³ Hoy, s.47-48.

⁴ Larrain, Tarihsel..., s.128

⁵ Althusser, s.60, 61 ve 63.

I- Öznenin Ölümü ve İktidar

Genel olarak postyapısalcılar özne kategorisine ilişkin argümanlarını Nietzsche'ye borçludurlar. Gerçekten de Nietzsche, öznelleştirmeden-arındırmacı söylemin öncüsü olarak karşımıza çıkar. Nietzsche'nin birçok fragmanı, Habermas'ın söylediği gibi, rasyonalist ve özne-merkezli klasik felsefeyi, iktidar istencinin baştan çıkarmasının bir sonucu ve deyimlenmesi olarak kavrar⁶. Nietzsche'nin "Putların Alacakaranlığı"nda yer alan, "İstenç özgürlüğü öğretisi cezalandırma amacıyla, yani *suçlu- bulma amacıyla* yaşamsal olarak bulunup ortaya konuyor (...) İnsanlar "özgür" olarak düşünülüyor, insanlar yargılanabilmek, cezalandırılabilirlik için "özgür" olarak düşünülüyor- suçlanabilmek"⁷ için pasajı, özerk özne ve özne- özekli aklın maskesini düşürmekte pek çok "post" ilgiye sahip düşünür için temel bir önem taşımıştır. Örneğin Althusser, 'İdeoloji ve Devletin İdeolojik Baskı Aygıtları' eserinde "*Öznenin emirlerine özgürce boyun eğsin, yani kendi tabiiyetinin eylem ve hareketlerini "tek başına tamamlasın" diye birey özgür birey olarak çağrılır. Tabiiyet altına alınmaları yoluyla ve tabiiyet altına alınmaları için vardır ancak özneler...*"⁸ Şeklindeki ifadesi Nietzsche'ci yönelimini açıkça ortaya koyar. Aynı şekilde Foucault da eserlerini ve özellikle de "Hapishanenin Doğuşu"nu tümüyle Nietzsche'ci bu pasajın tin hali temelinde kaleme almıştır: "Bu gerçek ve bedensiz ruh öz de değildir, belli tipten bir iktidarın etkisiyle bir bilginin atf çerçevesinin eklemleştikleri unsur, iktidar ilişkilerinin mümkün bir bilgiye yer verdikleri ve bilginin de iktidarın etkilerini taşıdığı ve güçlendirdiği dişli düzendir. Bu gerçeklik- atf üzerinde çeşitli kavramlar kurulmuş ve çözümlene alanları oluşturulmuştur: psike, öznellik, kişilik, bilinç v.s; gene onun üzerinde teknikler ve bilimsel söylemler inşa edilmiştir; ondan hareketle hümanizmanın ahlaki taleplerine geçerlilik kazandırılmıştır. Fakat bu konuda yanılmamak gerekir: İlahiyatçıların yanılması olan gerçek bir insan

⁶ Habermas, Nietzsche..., s. 143. "Nietzschenin bütün bir argümanı, soyutlamanın rasyonelleştirme, rasyonelleştirmenin şeyleşme ve şeyleşmenin de siyasal denetim olduğunu belirtir." Bkz. Stauth-Turner, s. 21.

⁷ Nietzsche, Putların..., s. 37.

⁸ Althusser, İdeoloji..., s. 72.

ikame edilmemiştir. Bize sözü edilen insan, çoktan beri bizatihi kendinden daha derin tabi kılmanın sonucudur”⁹.

Günümüzde toplum bilimlerinin ana ilgi konusunu oluşturan özne sorununu ve bu konudaki tartışmalar, Foucault’un “*insanın sonu*” öğretisinde özetlenir¹⁰. Foucault’nun özne çözümlemesi, Nietzsche’nin çözümlemesine benzer bir seyir izler: Egemen bir cogito ya da aşkın bir düzlem anlamında özne yadsınır ve özne dil, istek, erk ve bilinç-dışının (kişiyi önceleyen güçlerin) bir gölge görüntüsü olarak betimlenir. Kişiyi önceleyen bu güçler, nasıl Nietzsche’nin fragmanlarında bazen söylemsel bazen de iktidar ilişkileri olarak temellendirilmişse, Foucault’nun farklı çalışmalarında da aynı eğilim kendini gösterir. İlk dönem çalışmalarında “özne” söylemsel bir kurmaca olarak gösterilmeye çalışılırken, daha sonraki çalışmalarında özne, bireyin kimliğinin, isteklerinin ve tininin biçimlendirildiği ve oluşturulduğu politik teknolojilerin bir etkisi olarak yorumlanır. Geç dönem çalışmalarında da, Foucault, tıpkı Nietzsche gibi, yeni öznellikler geliştirmeyi amaçlamış ve bunun olanaklılığına inanmak istemiştir: Özne hala söylemsel ve toplumsal olarak konumlandırılmış olarak kuramsallaştırılmıştır. Ancak, bu kez, bireylerin kendi kimliklerini tanımlama, kendi bedenleri ve arzuları üzerinde egemenlik kurma ve benlik teknikleri aracılığıyla bir özgürlük pratiğini yürürlüğe koyma gücüne sahip olduklarını ortaya koymak ve savunmak istemiştir¹¹.

Gerçekten de “Arkeoloji”de Foucault, özneyi söylemsel bir inşa olarak görür. Ona göre söylem, içinde öznenin dağılmasının ve kendisiyle kopukluğunun belirlenebildiği bir bütünlüktür. Dolayısıyla, onun sesletim düzeni ne aşkın bir özneye ne de psikolojik bir öznelliğe başvurularak tanımlanabilir¹². “Soy Kütüğünde” ise Foucault, özneyi kuran söylemin kuramsal temellerini ve bunların izin verdiği ve öngerektirdiği iktidar bağıntılarını araştırır. Burada Foucault boyun eğme ilişkilerinin özneyi nasıl ürettiği sorusu üzerinde yoğunlaşır: Özneyi, toplumsal gerçekliğin değişmez bir ilkesi olan erk-

⁹ Foucault, Hapishanenin..., s. 36.

¹⁰ Foucault, Kelimeler..., s.497.

¹¹ Best-Kellner, s.58,72.

¹² Bkz. Foucault, The Archeology..., s.55..

bilgi biçimlerinin el koyduğu ve bilinçle donattığı bir etkisine indirger. Birey, iktidarın disiplin denilen bu özgün teknolojisi tarafından üretilmiş, iktidar ile vücudun karşılaşma noktasında belli bir siyasal fizik'in sonucu olarak ortaya çıkmış bir gerçekliktir: "Disiplin birey imal etmektedir; bireyleri kendine hem nesne olarak, hem de icraatın aracı olarak veren iktidara özgü bir tekniktir"¹³.

Foucault'nun son dönem çalışmaları, görüldüğü üzere, yeni öznellikler üretme isteği ve amacıyla ıralanır. Yapı-eylemlilik sorunsalına bir çözüm bulma arayışının dolaysız sonucu olarak ortaya çıkan bu yönelim doğrultusunda, Antik Yunan'ın "ben teknikleri"ne ilgisini yoğunlaştıran Foucault'un bu kez önerdiği şey, etkin yaratıcı bir fail ile sınırlayıcı bir toplumsal alan arasındaki diyalektik ilişkidir. Artık bireyler, kendi kimliklerini tanımlama, kendi bedenleri ve istekleri üzerinde egemenlik kurma ve benlik teknikleri yoluyla bir özgürlük pratiğini eyleme dökme gücüne sahip varlıklar olarak konumlandırılırlar. Ancak Foucaultcu bu esnemenin yapı/eylemlilik ilişkisinin her iki yanını birden uygun bir biçimde kuramsallaştırdığını iddia etmek doğru olmayacaktır. Zira Foucault için özne (beden anlamında bile olsa) bir öncül değil, bir çözümleme konusudur; hem iktidarın bir üretimi hem de bir kendini tanıma anlamında özne her zaman için bir iktidar biçimine gönderme yapar. Zira iktidar ilişkisi, özgür edimde bulunan "bedensel" özneler arasında ölümüne yaşanan sürekli bir savaşımdır¹⁴.

A. II- Hümanizmadan Kopuş ve Yeni Öznellikler Üretme Stratejileri

Hümanizmanın, insan varlıklarının sevgiye ve saygıya değer olduklarını ifade eden etik bir anlamı; toplumsal görüngüleri insanın dönüştürücü etkinliği ve praksisinin ürünleri olarak gören sosyolojik bir anlamı ve son olarak, -Rönesans ve Aydınlanma dönemlerinde olduğu gibi- insanı evrende biricik tözsel kurucu özne ve özek olduğunu anlatan tarihsel bir anlamı vardır¹⁵. Hümanizmanın tarihsel anlamı, yani Rönesans ve Aydınlanmanın içerdiği tarih, toplum ve kültürden yalıtık bir aşkın özne kavrayışı, süreç içinde Hegelci idealizm, Marksizm ve Freudcu psikanalizle birlikte ideolojik bir fiksiyon

¹³ Bkz. Foucault, Hapishanenin..., s.214.

¹⁴ Bkz. Game, s.110-111

¹⁵ Bkz. Eagleton, Postmodernizm..., s.152.

derecesine düşürülerek yadsınmıştır. İnsanın, tarihsel, toplumsal ve kültürel belirlenmişlik içindeki nesnel konumu tanınmış ve hümanizmaya bu dönüşüm temelinde etik ve sosyolojik anlamları alıkonularak değer verilmiştir. Çağdaş düşünceyi belirleyen özneye ilişkin tartışmalar, aşkın öznenin dünyasallaştırılmasına karşılık düşen bu dönüşümün, (özellikle de Kant'a -Kant'ın kendi kendisine yasa koyan özerk insanına- karşı Hegel'in kendi kendisini açıklamakta olan bir özgürleşim anlatısını deyimleyen tarih tarafından canlandırılan insan tasarısının) izinden yürümüştür. Gerçekleşen bu dönüşümün sonucunda da insanı tarihin bir etkisinden daha fazla bir şey olarak görmeme riskini zaten içeren Hegelci öğretinin indirgemeci mantığına kapılmıştır.

Bu tartışmalarda, hümanizma, esas itibariyle, tarihsel anlamı ile ele alınır ve bu anlamı itibariyle sorgulanır ve yadsınır. Onlara göre, hümanizma, insani sorunları aşkın bir temele gönderme yaparak çözen, insana özeksel ve dışlayıcı bir rol veren metafizik bir dizgedir. Vattimo'nun sözleriyle, "hümanizm insanlığa, kanıtın mekânı yahut varlık çerçevesinde Grund ya da bulunuş olarak özne, ya da benlik – bilinci atfeden öğretiler"¹⁶.

Bu doğrultuda, post yapısalcıların öznenin ölümü anlatısını onunla bağlantılı diğer kategorilere; bilim, us ve ussallık gibi yeni kuramsal alanlara genişleten postmodernler, hümanizmanın dilinin çözüldüğünü ileri sürerler. Onlara göre, hümanizma artık zor durumdadır; çünkü, üzerinde çeşitli kavramların kurulduğu, çözümleme alanlarının oluşturulduğu, teknik ve bilimsel söylemlerin yapılandırıldığı -hümanizmanın etik istemlerine geçerlilik kazandıran- gerçeklik-atf düzlemi (tözsel ya da aşkın insan kategorisi) yerinden edilmiştir. Aşkınsal her temellendirme nasıl yalnızca kendi içyapıları tarafından açılan kimi olumsuzlukların güncelleşmesinden başka bir şey değilse, aynı biçimde tözsel insan kategorisi de modern toplumsal örgütlerin ideolojik bir kurgusundan başkaca bir şeyi ifade etmez¹⁷. Bireysel öznenin olduğu kadar kolektif öznenin kimliği de değişkenlikle nitelenir. Bu bağlamda özne, herhangi verili bir özden yoksundurlar ve sahip oldukları kimlikleri olumsal ve karmaşık yapılandırma süreçlerinin görelî sonuçları olmaktan öte bir anlam taşımaz.

¹⁶ Bkz. Vattimo, s.97. Ayrıca bkz. Derrida, İnsan..., s.173.

¹⁷ Bkz. Vattimo, s.85-86.

Bu bağlamda öznenin ölümü, kendini üreten ilişkiler dizgesinin statik ve kararlı olmaması nedeniyle bütün toplumsal kimliklerin anlamının sürekli olarak ertelenmiş ve askıya alınmış belirsizliğini ifade eder. Bu, evrensel sınıf ve öznelerin içinden konuştukları epistemolojik temelin ortadan kalktığı (meta anlatıların sona erdiği) savının dolaysız sonucudur: Nesnel göndergenin yitmesiyle birlikte birleşik ve birleştirici bir öz anlamında “özne”den de kopulur ve bir özneler çoğulluğuyla -tabi ki her biri kendi indirgenemez kimliğini kuran seslerin bir polifonisiyle- karşı karşıya kalınılır. Artık insan, çeşitli söylemler ve pratikler tarafından üretilmiş çeşitli özne konumlarının kavşağında parçalı, tamamlanmamış, rizikolu ve geçici olarak teğellenmiş topluluklarda yerleşim kurmuş bir göçebedir¹⁸.

Postmodernlik, Derrida'nın sözleriyle, “insanın ve hümanizmanın ötesine geçmeyi dener”¹⁹: Hümanizma sona ermiştir, çünkü gerçeklik-atıf düzlemi (aşkın insan kategorisi) aşkınsal niteliğini yitirmiş ve yörüngesinden çıkmıştır. Bir gönderenden yoksun ve nerede başlayıp nerede bittiği bilinmeyen, yalnızca yinelenen yörüngelere sahip modeller ve farklılıklar simülasyonu üretiminden ibaret olan -hiç bir şeyin durduramadığı bir kapalı devre içinde gerçekle değil kendi kendisiyle değiş tokuş edilen- bu evrenden insan kovulmuştur. Bu belirsizlik ortamı içinde özne, artık ne biri ne de diğedir; bundan böyle yalnızca bir diğinin aynısıdır: “Artık ne ‘Kendine-Özne’ ne ‘Kendi-Özne’ ne de dolayısıyla Kendinin başkalaşması yani kelimenin anlamında yabancılaşma vardır”²⁰. Her şeyin içkin olduğu, hiçbir şeyin kökeninin belli olmadığı, geçmiş ya da geleceğin yok olduğu ve dolayısıyla ölümle ya da sonla ifade edilen bir şimdiki zamana kapanmışlık halinde özne; düşünmez, düşünülür. Özne, kendi dışında yer

¹⁸ Hall, Yeni...,s.109. “Fail olarak bir özne teorisi, aralarında apriori ya da zorunlu bir ilişki olmayan ve eklememesi hegemonik pratiklerin sonucu olan bir özne anlayışı getirmek zaruridir. Sonuçta hiçbir kimlik nihai olarak yerleşik değildir, farklı özne konumlarının eklememesi tarzlarında daima belli bir açıklık ve muğlaklık derecesi vardır.” Bkz. Mouffe, Radikal..., s. 186.

¹⁹ Derrida, İnsan..., s. 173.

²⁰ Baudrillard, Tüketim..., s. 239.

alan fragman yığımlarının, olumsal heterojenliğin sinyallerini kaydetmekten ibaret olup bütünlüğü oluşmamış, bölünmüş ve parçalanmış bir kimliğe karşılık gelir²¹.

Postmodern duyarlılıklara sahip pek çok yazar için, insanın ölümü, öznellikten arındırılmış bir toplum bilimleri kuramı oluşturma çabasına esas teşkil eder. Ancak bu çabanın gereklerinin yeterli ve uygun bir biçimde yerine getirildiğinden söz etmemiz olanaklı değildir. Zira bu düşünürlerin birçoğunda yeni öznellikler üretme proje ve stratejileri vardır. Bunlardan bir kısmında -Kant'tan Hegel'e yönelişi Hegel'den Kant'a yeniden bir dönüş hareketiyle tamamlayanlarda- yeni öznellikler üretme projesi açıktan yer alırken; diğer bir kısmında ise, bu proje ve stratejiler örtük bir biçimde yer alır²². Nietzsche ve Foucault'da görülen bu yönelim, aynı biçimde Deleuze ile Guattari'de de kendisini gösterir. Bilindiği gibi, Deleuze ile Guattari, kendi *göçebe düşüncelerinin* evrensel bir biçimde düşünen bir özne gereksinimi duymadığını ve bütüncü küme üzerinde değil, bozkır veya çöl gibi kaygan uzamda, ufuksuz bir ortamda kendini yaydığını, bir bütünün temsili yeti ve bir öznenin yüklemi değil, bir oluş, ikili oluş olarak betimlerler²³. Yine Deleuze, Parnet ile birlikte “Diyaloglar”da bir özne temsil edilemeyeceği için, bir arzu öznesinin, bir anlatım öznesinin bulunmadığını, yalnızca göndergesiz göstergeler dizgesi olarak arzunun kendisinin nesnelliğinin kabul ederler²⁴. Ancak bununla birlikte Deleuze ile Guattari, bireyi yeniden bütünün temsilcisi konumuna getirirler. “Kapitalizm ve Şizofreni” de yer alan şu pasajda bu yönelim kendisini açıkça ortaya koyar: “Sonunda herkesi özne haline getiren, öznelilik noktası olarak hareket eden sermayedir, ancak bazıları “kapitalistler” sermaye öznelliğini oluşturan anlatım özneleridir, hâlbuki diğerleri “proleterler” sermayenin gerçekleştiği teknik makinelere boyun eğen anlatılan öznelerdir”²⁵.

²¹ Jameson, Marksizm..., s. 42, 125.

²² Best-Kellner, s. 207.

²³ Bkz. Deleuze- Guattari, Kapitalizm..., I, s. 78-79.

²⁴ Deleuze – Parnet, s. 113.

²⁵ Deleuze- Guattari, Kapitalizm..., II, s. 89.

Yeni öznellikler geliştirme projesine, postmodern duyarlılığa sahip düşünürler içerisinde, en sert çıkışı Baudrillard yapar. Bu karşı çıkış özellikle de Nietzsche'nin ve Foucault'nun bedeni istikrarlı bir gönderge olarak gören anlayışlarına yöneltilmiştir. Baudrillard bu karşı çıkışı, Foucault'nun "Hapishanenin Doğuşu"nda Aydınlanmanın tözsel öze sahip insan kategorisine yönelik eleştirisine imalı (anırtmalı) bir üslupla yapar: "Özgürleşmiş... bedenin maddi gerçekliği bizi yanıltmamalı; bu gerçeklik yalnızca, geçerliliği kalmamış, evrilmiş bir üretimci sisteme uygun olmayan ve artık ideolojik bütünleşmeyi sağlama gücünden yoksun bir ideolojinin, yani ruhun ideolojisinin yerine, özünde bireysel değerleri ve ona bağlı toplumsal yapıları koruyan daha işlevsel bir modern ideolojinin geçirilmesini yansıtır"²⁶.

B. III- Postmodern Özne

Belleğini ve ütopyasını yitirmiş, gündelik olana gömülmüş bir caydırma evreninin, modern tarihe ve onun çok boyutlu bir eylemlilik ve praksis biçimi olarak öznesine gereksinimi yoktur²⁷. Postmodernlerin insanın ölümüne ilişkin temel mitleri, böylesi bir toplumsal evren görüntüsünün yapısal gereklerine gönderme yapar. Bugününü geçmişin mirası ve geleceğin olanakları düzleminde algılayan ve kavrayan yaratıcı ve örgütleyici özne eksikliğinin tüm boyutlarıyla duyumsandığı kapitalist toplum yapısının bu geç evresinde, gündelik yaşamın olumsal gereklerine göre biçimlenen hazcı varlıklar anlamında insanlar, post modernliğin ölmeyen insanlarıdır. Yani, nasıl kapitalizmin tarih'le, ideoloji'yle ve toplumsal fail ile birlikte sona erdiğinden söz edilmiyorsa, aynı şekilde geç kapitalist evrede insanın en azından bu haliyle sona erdiğinden söz edilemez. Bir başka deyişle, bu kuramın, insanın ölümünü ilan etmesi ile hiçbir biçimde müdahale kabul etmeyen kör piyasa güçlerinin üstünlüğünü öne çıkaran yeni tutucu- liberal öğretisi arasında dolaysız bir ilişki vardır²⁸.

²⁶ Baudrillard, Tüketim..., s.165.

²⁷ Best – Kellner, s. 347.

²⁸ Larrain, İdeoloji..., s. 211.

Görünmez elin yirmi dört saat nöbet tuttuğu bu evrende görülebilir etik aktörler rahatsız olmadan uyuyabilirler;²⁹ başkalarının yaptıkları şeyi yaparak konformist bir tutuma ya da başkalarının kendinden beklediği şeyleri yaparak edilgen bir konuma sığınabilirler. Bu, “yorgun, bitkin, her şeyden usanmış bir sessizliğe çekilmek ve her şeyin ne kadar engin, kavranamaz ve bireysel ya da kolektif kontrolün dışında olduğu türden ezici bir duygu karşısında boyun eğmektir”³⁰.

Postmodern birey, olumsal güçler tarafından ya da daha doğru bir deyişle, belirsizlik tarafından belirlenmiş duygulara ve içselleştirmeye yönelik bir “ yaşa ve yaşat” tavrıyla yetinen bölünmüş ve parçalanmış bir kimliğe karşılık gelir. Tam da kendi temelsizliği üzerine temellendirilen bu özne, ayrı bir kişiliğe ve gizil olarak karışık ve parçalanmış bir kimliğe sahip, teğel teğel sökülen bir yamalı bohçadan başka bir şey olmayan bir “persona” dır³¹.

Gerçekten de gördüğümüz şey “ mutlaklaştırılan minik bireysel varlıklar; toplumsal atomizasyonun kullanılır hale getirdiği küçük “yurttaşlar”dır³². Bu, kuramsal olarak bireyden vazgeçilmesine karşılık bireyin özeksizleştirilmiş hazcı bir monad olarak yeniden canlandırılması demektir³³. Postmodern özne, paradoksal bir anlam içinde, hem özgürdür hem de özgür değildir: Özgürdür, çünkü ta nüvesine dek dağınk, olumsal güçler öbeği tarafından belirlenmiş ve biçimlendirilmiştir; özgür değildir, çünkü Adorno’nun söylediği gibi “kendini ‘Ben’ olarak ortaya koyan şey gerçekte bir ön yargıdır; tahakküm merkezlerinin ideolojik bir hipostazlaştırılmasıdır”³⁴. Aslında bu özne, toplumsal alandan çekilerek, herhangi bir örgütsel bağlılıktan ve entelektüel tutarlılıktan kaçınan, kendisini yalnızca çok çeşitli ve çelişkili durumlara ve kısa ömürlü

²⁹ Bkz. Bauman, Postmodern..., s. 222.

³⁰ Bkz. Harvey, s. 383.

³¹ Rosenau, s. 100.

³² Vaneigem, s. 102.

³³ Best – Kellner, s. .339, 400.

³⁴ Adorno, Minima..., s. 66.

toplumsal devinimlere yönelten ve ortada benlikten başka keşfedecek bir şey bulamayan kaba bir benlikçiliğe sığınan neo-liberal anlayışın öznesidir³⁵.

Postmodernlerin bu öznesi, yani son özne, Rorty'nin sözleriyle, liberalizmin yeniden betimi içinde aklın yerine tam tersi bir umudu (kişiye özgü fantezilerin gerçekleştirilmesi şanslarının eşitleştirileceği yönünde bir umudu) temel alan, başka herhangi bir riske atılmayı veya deneyimlere girmeye inanmayan, mutluluğu keşfetmiş ve kendini korumaktan hoşnut burjuva bireyini ifade eder³⁶.

C. Sonuç

Aşkın gösterilenin yokluğu, anlamlandırma alanını ve oyununu sonsuz derecede değişken ve olumsal kılar. Toplumdaki her şey anlamlandırma pratiklerine göre, söyleme dayalı olarak oluşur ve her söylem yalnızca kısmi ve geçici bir anlam kesinliği taşıyabilir. Gerçekten de söylem dışında tanımlanabilecek hiçbir özne, hiçbir sabit kimlik, hiçbir mutlak çıkar, hiçbir belirleyici koşul ve savaşım, hiçbir zorunlu ilişki yoktur demek, yalnızca adlandırılmış anlam vardır demenin bir başka yoludur. Anlamın verili olmayıp üretilmesinden çıkan sonuç, anlamın farklı özellikler gösteren toplumsal ve simgesel öğelerin konumlandırılmasına ya da eklememesine bağlı olarak değer kazanmasıdır³⁷.

Burada gündeme gelen ya da sorgulanan şey, temsilin bir toplum mantığına gönderme yapılarak ya da hegemonik bir öğretiyi veya pratik konumdan kalkılarak haklılaştırılması sorunsalıdır. Toplum bilimlerinde ve diğer düşünsel pratiklerde kendisini gösteren temsil krizi, siyasal kuramın gündemine Descombes'in "erk niçin zaman zaman kabul edilir, zaman zaman yadsınır" biçiminde özetlediği³⁸ sorun ekseninde girer. Siyasal kuram açısından öne çıkan sorun, gerçekten de olanaklı politik egemenliğin gerekçelendirilme biçimiyle ilgilidir. Bu sorun, belli bir gönderim

³⁵ Bookchin, s. 12 -13 "O, artık durumun sorumluluğunu ortak bir eylemle üstlenmeyi rededişiyse herkese benzeyen ve toplumsal olarak tüketime yönlendirilen bir bireydir." Gorz, İktisadi..., s.65.

³⁶ Laclau- Mouffe, s. 235.

³⁷ Larrain, Tarihsel..., s.142.

³⁸ Descombes, s. 63.

çerçevesini ve değerlendirici perspektifi nasıl ve niçin seçeriz?³⁹. Aynı olaylara farklı türden eşdeğerde farklı anlamların atfedilebileceğinin veri alındığı göz önünde tutulduğunda, bir anlamın nasıl olup da başat bir söylem haline gelerek tek açıklama olma yetkisini kendine tanıdığı ve alternatif ya da kendisiyle rekabet durumundaki tanımlar üzerinde koyduğu sınır ya da yasaklamayı sürdürdüğü sorusunun önemi ortaya çıkar⁴⁰.

Çağdaş siyasal kuramın bu temel sorunsalı, genel olarak ideolojiye -ki olayların belli bir yönde anlamlandırma iktidarı olarak tanımlanır- gönderme yapılarak ve ideolojik anlamlandırma siyasetine bağlanarak çözümlenir. Eşdeyişle, barizlik ya da meşruluk ancak iktidar tekeline bağlı olarak ortaya çıkabilen bir özellik olarak kavranılır. Başka bir anlatımla, bu sorunun özü, başat bir söylem biçiminin ona zorunlu olarak major bir konum vermek için iktidardan nasıl çıkartıldığı biçiminde kuramsallaştırılmasına dayanır. Söylemle söylem-dışı gerçeklik arasında ayırım yaparak çalışmanın olanaksız kılındığı postmodern düşüncede, gerçeklikler arasındaki yaklaşım farklılıklarından doğan çatışmalar, bu yaklaşımlarından birinin güncel bir politik hareketin bir parçası haline getirilmesiyle tek sesli bir yapı görünümünü kazanır. Eşdeyişle, bu birlikçi yapı, anlamın temelinde yatan ortak bir özün deyimlenmesin değil, politik yapılanma ve savaşımın sonucudur⁴¹.

KAYNAKÇA

Adorno, Theodor W. : Minima Moralia, (çev. O.Koçak-A. Doğukan), Metis Yayınları, İstanbul, 1998.

³⁹ Featherstone, s. 11.

⁴⁰ Hall, İdeolojinin..., s. 93.

⁴¹ Hall, İdeolojinin..., s. 96-97. "Eğer anlamlandırma farklı özellikler gösteren terimlerin sonsuz yeniden konumlandırmasına bağlıysa, anlamda herhangi bir özgül/anda olumsal ve keyfi durmaya zorunlu ara vermeye bağımlıdır". Bkz. Hall, Eski..., s. 74

- Althusser, Louis : İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, (çev. Y. Alp- M. Özışık), İletişim Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 1991.
- Baudrillard, Jean :Tüketim Toplumu, (çev. H. Deliceçaylı-F. Keskin), AyrıntıYayınları, İstanbul, 1997.
- Bauman, Zygmunt :Post Modern Ethik, (çev. Alev Türker), Ayrıntı Yayınevi, İstanbul,1998.
- Best, Steven-Kellner, Douglas : Postmodern Teori- Eleştirel Sorgulamalar, (çev. M. Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.
- Bookchin, Murray :Toplumsal Anarşizm mi? Yaşam Tarzı Anarşizmi mi?, (çev. D. Aytaş), Kaos Yayınları, İstanbul, 1996.
- Deleuze, Gilles-Guattari, Felix : Kapitalizm ve Şizofreni, I (çev. Ali Akay), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1990.
- Deleuze, Gilles-Guattari, Felix :Kapitalizm ve Şizofreni, II (çev. Ali Akay), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1990.
- Deleuze, Gilles-Parnet, Claire : Diyaloglar, (çev. Ali Akay), Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1990.
- Derrida, Jacques : İnsan Bilimlerinin Söyleminde Yapı, Gösterge ve Oyun, (çev. Özkan Gözel), Toplumbilim, S:10, Ağustos, 1999.
- Descombes, Vincent : Modern Fransız Felsefesi, (çev. Aziz Yardımlı), İdea, İstanbul, 1993.
- Eagleton, Terry :Postmodernizmin Yanılsamaları, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı, İstanbul, 1999.
- Featherstone, Mike : Postmodernizm ve Tüketim Kültürü, çev. M. Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.
- Foucault, Michel :The Archaeology of Knowledge, (trans. A. M. Sheridan Smith), London, Routledge, 1972).
- Foucault, Michel : Kelimeler ve Şeyler, (çev. M. Ali Kılıçbay), İmge Yayınları, Ankara, 1998.
- Foucault, Michel : Hapishanenin Doğuşu, çev. M. Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 1992.
- Game, Ann :Toplumsalın Sökümü, (çev. M. Küçük), Dost Kitabevi, Ankara, 1998.
- Gorz, Andre :İktisadi Aklın Eleştirisi, (çev. Işık Ergüden), Ayrıntı Yayınevi, İstanbul, 1999.

- Habermas, Jurgen :Kamusallığın Yapısal Dönüşümü, (çev. T. Bora-M. Sancar), İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.
- Habermas, Jürgen :“Postmoderniteye Giriş: Bir Dönüm Noktası Olarak Nietzsche”, Modernite Versus Postmodernite (çev. N.Tutal-M.Küçük) Vadi Yayınları, Ankara, 2. Basım 1994.
- Hall, Stuart : “İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulmanın Geri Dönüşü”, (Der. Mehmet Küçük), Ark Yayınları, 2. Basım, Ankara, 1999.
- Hall, Stuart :“Yeni Zamanların Anlamı”, (çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Harvey, David : Postmodernliğin Durumu, (çev. Sungur Savran), Metis, İstanbul, 1997.
- Hoy, David :“Derrida”, Çağdaş Temel Kuramlar, (çev. A. Demirhan), İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.
- Jameson, Fredric :Marksizm ve Biçim, (çev. M. H. Doğan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.
- Larrain, Jorge :Tarihsel Materyalizmi Yeniden Yapılandırmak, (çev. S. Çeviker), Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998.
- Larrain, Jorge :İdeoloji ve Kültürel Kimlik, çev. N. N. Domaniç, Sarmal Yayıncılık, İstanbul, 1995.
- Mouffe, Chantal : “Radikal Demokrasi: Modern mi Postmodern mi?”, çev. N. Tutal- M. Küçük, Vadi Yayınları, 2. Basım Ankara, 1994.
- Nietzsche, Frederic : Putların Alacakaranlığı, çev. Hüseyin Kaytan, Akyüz Yayınevi İstanbul, 1991.
- Rosenau, P. Mari : Post-Modernizm ve Toplumbilimleri, çev. Tuncay Birkan, Ark, Ankara, 1998.
- Stauth, G. ve Turner, B : Nietzsche'nin Dansı, (çev. Mehmet Küçük, Ark Yayınları, İstanbul, 1995.
- Vanegiem, Raoul : Gündelik Hayatta Devrim, çev. A. Çakıroğlu-I. Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.
- Vattimo, Giovanni : Moderliğin Sonu, (çev. Ş.Yalçın), İz Yayınları, İstanbul, 1999.